

Počeci institucionalnog predškolskog odgoja u Hrvatskoj

mr. sc. Elizabeta Serdar, muzejska savjetnica
Hrvatski školski muzej, Zagreb

Pojavu prvih ustanova za odgoj djece predškolske dobi možemo povezati s počecima industrijalizacije, pojavom sve većeg zapošljavanja žena, ali i problemom uzdržavanja 'nezakonito' rođene djece. O počecima razvoja institucionalnog predškolskog odgoja u Hrvatskoj piše muzejska savjetnica Elizabeta Serdar.

Milosrdni zavod za sitnu zapuštenu dječicu (nahode) otvoren 1432. u Dubrovniku, poznat pod nazivom 'Ospedale della Misericordia', najpoznatija je, i s najdužim kontinuitetom djelovanja, ustanova za odgoj napuštene, a kasnije uglavnom 'nezakonito' rođene djece. Socijalno ugroženoj djeci namijenjen je i tip ustanova poznat pod nazivom *sabiralište*. Zatim će se početi javljati ustanove koje će pored socijalne imati i stanovitu odgojnu ulogu. Tu možemo ubrojiti: *pjestovališta*, *hranilišta*, *dječje domove* i *dječja skloništa* (utočišta, dječje azile).

U Hrvatskoj je prvo pjestovalište otvoreno 1855. u Zagrebu, a osnivač i zakladatelj mu je J. Haulik, zagrebački nadbiskup i dobrotvorno zagrebačko Gospojinsko društvo koje će ga uzdržavati. Udruga učiteljica kraljevine Hrvatske i Slavonije osniva 1907. *Sekciju za našu djecu* kojoj je svrha pružiti materijalnu i moralnu pomoć onoj djeci koja je trebaju. Predsjednica udruge bila je Milka Pogačić. Udruga će otvoriti nekoliko ustanova za zbrinjavanje djece. U Zagrebu je 1909. otvoreno *Sklonište*, a Udruga učiteljica uspjela je u svojoj nakani da na jednom mjestu smjesti zavode koje je

osnovala. Tako je 1912. otvoren *Dječji dom*¹, a slični će se domovi osnivati i u drugim mjestima Hrvatske. U spomenutim ustanovama su često, iako po razdvojenim skupinama, prihvaćana djeca od jaslčke do školske dobi. Pod utjecajem drugih, razvijenih zemalja, počinju se i kod nas osnivati ustanove namijenjene isključivo djeci predškolske dobi, a to su čuvališta i zabavišta. Godina 1842. vezuje se uz pojavu čuvališta (ustanove namijenjene radničkoj djeci od treće godine do polaska u školu) u Hrvatskoj, točnije uz grad Karlovac i 'Kinderwart-Anstalt' koji je vodio Ernest Budimir Jurjević. Istina, Marija Vrbećić ovu će ustanovu uvrstiti u zabavišta te je time imenovati prvom ustanovom takove vrste u Hrvatskoj. Međutim, drugi autori, a za što ima više opravdanja, ovu ustanovu svrstavaju u čuvališta. Razvitkom pedagoških spoznaja u svijetu, sve se veća pozornost pridaje predškolskom odgoju djeteta. Prve misli tj. koncepciju donosi nam već J. A. Komensky

u *Informatoriumu za školu materinsku*, 1632. Njegov će utjecaj na teoriju pedagogije u Hrvatskoj biti znan. Za pojavu i razvitak predškolskih ustanova u našim krajevima najznačajnija je pojava zabavišta po uzoru na njemačkog pedagoga Friedricha Fröbela² čiji se pedagoški sustav širi Europom, a preko Austrije prenosi i u Hrvatsku. Nedvojbeno je da su u Hrvatskoj preteča današnjih naših dječjih vrtića Fröbelovi 'Kindergarteni' ili zabavišta. Najprije se, naravno, javljaju kao privatni zavodi. Prema mnogim izvorima navodi se godina 1872. kao godina osnutka prvog privatnog zabavišta, i to u Zagrebu. Antonija Cvijić-Lukšić navodi se kao njegova osnivačica. Međutim, ima naznaka da je A. Cvijić-Lukšić svoje zabavište otvorila već 1869. Tu informaciju navodi A. Cuvaj u svojoj *Građi za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije...* (1910., V, 121.; 1911., VI, 263), a i novine *Agramer Zeitung* donose 12. listopada 1869. naslov *Der erste Kindergarten in Agram*.

¹ '... U zgradi imade mjesta za 70 nejačadi, a u čuvalištu za 40 djece. Osim toga je uređena radionica za 50 djece u dobi od 10-14 godina, 'Kolijevka' je spremna primiti 30 posve male djece i 20 'puzavaca'. U cijeloj zgradi ima mjesta za 210 djece.' (Cuvaj, 1913.)

² Friedrich Fröbel (1782.-1852.), njemački pedagog, Pestalozzijev učenik. Utemeljitelj institucionalnog sustava predškolskog odgoja. Svoj pedagoški sustav izložio u djelu *Menschenziehung* (Odgoj čovjeka). Ističe ulogu igre, razvio je didaktički materijal za djecu predškolske dobi (Fröbelovi darovi).

Časopis *Vijenac* 1869. u povodu otvorenja zabavišta objavljuje raspravu o potrebi i uređenju zabavišta Ivana Perkovca. Sljedeći će se u svezi sa zabavištem oglasiti Stjepan Basariček u *Napretku* 1870., ističući problem samog naziva ustanove, koja njemačkim nazivom mnogo više odgovara ovom tipu zavoda. Njegovo mišljenje da se zabavište A. Cvijić ne može ubrojiti među europske toga vremena, vjerojatno je samo dokaz postojanja 'struja' u krugovima pedagoga. U ovom slučaju ovaj nam je napis ipak potvrda da je zabavište već 1869. postojalo u Zagrebu, a s obzirom na školovanje i stručnost Antonije Cvijić, vjerojatno je i opravdalo svoje postojanje.

Zabavišta na gradske troškove

U Hrvatskom školskom muzeju nailazimo na izvor koji daje 'izkaz sukromnih učiona i odgojilišta'. U njemu se navodi Antonija Cvijić vlasnicom zavoda koji je otvoren 1871., koji ima 4 razreda. Marija Kottas navodi se kao učiteljica u zabavištu.³ Postoji vjerojatnost da je ranije osnovano zabavište te 1871. godine spojeno s četverogodišnjom učionom. Zabavište A. Cvijić-Lukšić 1879. prelazi u ruke sestara milosrdnica i te se godine otvaraju sljedeća dva privatna zabavišta u Zagrebu. Jedno od njih vodi J. Žitković koja je završila školu za zabavišne učiteljice u Njemačkoj, a drugo A. Kafka-Mieusset. Budući da se ipak u privatna zabavišta uključuju djeca imućnijih roditelja, već 1879. E. Suhin, kanonik, gradski zastupnik i gradski i kr. školski nadzornik predlaže 'da se podigne djetinji vrt ili zabavište na sjeverno-istočnoj strani kaptolske škole, jer da u tom dielu grada stanuje najviše siromašnih roditelja, koji se nemogu baviti malenom svojom djecom; godišnji je trošak za taj vrt proračunan na 1435 for.' (xxx 1879.) I ovdje će različite struje biti protiv jer drže da se time ne bi mnogo pomoglo siromašnoj djeci, navode se razlozi da u njima nema majčine

³ 'S ovim zavodom spojeno je gombalište i zabavište za malenu djecu, u koje dolazi 16 djevojčica i 9 dječaka. Djeca se neprimaju u opskrbu zavoda' (xxx 1873, 110-111)

Djeca u zabavištu u Krajiškoj za vrijeme božićne svečanosti. Zagreb, oko 1900. (HŠM MF 123/1)

ljubavi, priznaju da ima majki koje ne znaju odgajati dijete pa se zalažu i za njihovu edukaciju. Premda će i Antun Cuvaj naglasiti ulogu majke kao prve učiteljice svoga djeteta, 1880. će napisati 'Rieč o zabavištih' koje će namijeniti 'svim roditeljem i prijateljem hrvatske mladeži' (Cuvaj, 1880.) te se time založiti za otvaranje zabavišta i objasniti njihovu vrijednost.

U 'Hrvatskom učitelju' iz 1882. govori se o otvorenju 'Zabavišta na gradske troškove'. Riječ je o zabavištu koje će se 1. listopada otvoriti u Novoj vesi (br. 2) u kući gospođe Kronikl, a njime će upravljati Josipa Žitković koja je donedavna imala svoj privatni zavod. (xxx 1882.). Osnivanje ove ustanove označit će početak društvenog predškolskog odgoja u Hrvatskoj. Već sljedeće godine, 23. travnja 1883., počinje raditi i drugo gradsko Iličko dječje zabavište pod ravnanjem Josefine Halter. Te je godine gradska općina pozvala Antoniju Kassowitz-Cvijić da organizira dječje zabavište u duhu suvremenih pedagoških načela. Nakon godinu dana rada ona će biti imenovana i ravnateljicom *Gradskog iličkog zabavišta*. Antonija Kassowitz-Cvijić zaslužna je pedagoška, književna, arhivska i publicističko-novinarska djelatnica. Rođena je u Zagrebu 1865.g. Pedagošku naobrazbu stekla je u Beču, ističući rado svog učitelja prof. Josipa Krafta. Nakon toga počinje raditi u Zagrebu. Možda podatak da je njezina majka A. Cvijić-Lukšić, objašnjava i njezino posebno zanimanje za odgoj djeteta predškolske dobi. U

Zgrada u kojoj je bilo smješteno nahodište u Dubrovniku (foto E. Serdar)

Ilustrovani ABC (HŠM)

Antonija Cvijić-Lukšić

teoriji pedagogije i sama ističe utjecaj čuvenog češkog pedagoga J. A. Komenskoga.⁴ Temeljne ideje njegove

⁴ Jan Amos Komenský (1592.-1670), češki pedagog, filozof i književnik. Osnivač didaktike i moderne pedagogije. Najvažnija pedagoška djela: *Otvorena vrata jezika (Janua linguarum reserata)*, *Velika*

Materinske škole prepoznat ćemo u njezinom ključnom djelu, a ujedno i temeljnom djelu s ovog područja tada u Hrvatskoj – *Rukovođu za zabavište* koji je 1895. izdao Pedagogijsko-književni zbor. I njezin prijašnji *Ilustrovani ABC* iz 1893. također možemo dovesti u svezu s djelom *Orbis sensualium pictus* (1654.) Komenskoga koje je kao prva zorna enciklopedija (zapravo rječnik) služilo kao dopuna u odgoju najmlađih. Suradnica je domaćih i njemačkih dječjih i pedagoških časopisa. Sva svoja naučena znanja i sva ona stečena praksom, A. Cvijić sažela je u svom 'Rukovođu'. Najnaprednije zahtjeve europskih trendova u pedagogiji odgoja djece rane dobi, prilagodila je našim prilikama. U prvom, povijesnom dijelu, ona pored Komenskoga ističe Pestalozzija koji traži osnutak zavoda za brigu o djeci dok majke rade, a zatim njegovog učenika Friedricha Fröbela koji 1837. osniva u Blankenburgu zavod za djecu i majke. Njegov je sljedbenik Diesterweg, a također i August Köhler prema čijim je uputama i njezina majka uredila prvo hrvatsko zabavište.

Naobražavanje učiteljica zabavišnih

U zabavištima su se primjenjivale suvremene Fröbelove metode rada. Zabavišne svečanosti uz razne blagdane bile su izvršna prigoda da se rukovodstva i osoblje pohvale modernom opremom i demonstriraju rad s djecom. O tome svjedoče brojni napisi u periodici, a materijalni dokazi sačuvani su u Hrvatskome školskom muzeju. Jesu li i djeca metodama i 'zabavama' u zabavištu bila tako oduševljena? Neugodna sjećanja na primjenu Fröbelovih suvremenih metoda pratila su neke cijeli život.⁵ Smisao svih radnji s djecom je osposobiti ih za

didaktika (Didactica magna), Osjetilni svijet u slikama (Orbis sensualium pictus), Informatorijum za materinsku školu (Informatorijum školy mateřské). Uvodi brojne promjene u organizaciji nastave-školsku godinu, nastavni sat.

⁵ 'Gnušala sam se zaglupljujućega pletenja vijenaca od papira, slaganja štapića i pločica, različitih, uzduž i poprijeko prosječenih kocki, od čijih sam dijelova morala slagati cjeline.' (Vukelić, 1994., 48)

Prve predškolske ustanove u Hrvatskoj:

- 1432. u Dubrovniku otvoren milosrdni zavod, ustanova za sitnu zapuštenu dječicu
- 1842. u Karlovcu otvoreno čuvalište (*Kinderwart-Anstalt* koji vodi Ernest Budimir Jurjević)
- 1855. u Zagrebu otvoreno prvo pjestovališta (osnivač i zakladatelj zagrebački nadbiskup J. Haulik i dobrotvorno zagrebačko Gospojinsko društvo)
- 1869. u Zagrebu Antonija Cvijić-Lukšić otvorila prvo privatno zabavište
- 1879. zabavište A. Cvijić Lukšić prelazi u ruke sestara milosrdnica te se otvaraju još dva privatna zabavišta (Josipe Žitković i Antonije Kafka-Mieusset)
- 1882. u Zagrebu otvoreno prvo zabavište na gradske troškove (*Kaptolsko*)
- 1883. u Zagrebu otvoreno drugo gradsko zabavište pod ravnanjem Josefina Halter, a kasnije ga organizira Antonija Kassowitz Cvijić (*Iličko*)

školu, premda izričito ne smiju dirati u naučnu osnovu pučke škole. Sredstva kojima se postižu ciljevi podijeljena su na igre, zabave i obrazovanje uma i govora. U igri se predlažu igračke za sastavljanje i rušenje jer dijete nije destruktivno, ali želi mijenjati oblik igračkama. Ovakve igračke, sakupljene i sustavno složene za zabavište, Fröbel naziva 'zabavom' (*darovi*). Kakvoći rada s djecom predškolske dobi svaka-ko pridonosi pedagoško obrazovanje kadrova. Osobe koje su se u Hrvatskoj prve počele baviti predškolskim odgojem, svoju su naobrazbu stekle izvan granica svoje domovine. Ženska preparandija sestara milosrdnica koja je osnovana 1848., godine 1851. postaje javnom: imala je dva tečaja, a u početku i jedan pripravn. Uz nju postoji i poseban tečaj za naobrazbu učiteljica za zabavište.

Početkom zakonskog reguliranja predškolskih ustanova u Hrvatskoj

možemo smatrati 1874. godinu, odnosno donošenje tzv. Prvog školskog zakona u Hrvatskoj. Prema posebnoj *Naredbi ob ustroju zabavišta* koja je uz njega donesena, zadaća je zabavišta da nadopunjuje i pomaže kućni odgoj, da djecu priprema za školu, ali je svaka obuka u školskom smislu strogo isključena. I sljedeći zakon iz 1888. godine određivat će ovo područje, a na skupštinama svojih udruženja učitelji će se također baviti tom problematikom. Na osnovi Zakona o ustroju pučkih škola i preparandija od 1874. Odjel za bogoštovlje i nastavu je 1878. donio *Naredbu ob ustrojstvu posebno- ga tečaja za naobražavanje učiteljica zabavišnih*. Tečajevi traju jednu godinu, a mogu se osnivati pri ženskim učiteljskim školama. Godine 1880. u sastavu Ženske preparandije u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu osnovan je stalni, jednogodišnji tečaj za zabavišne učiteljice, a sadržaj tečaja zabavišnih učiteljica odredio je Ustrojni statut za učiteljske škole.

Literatura:

1. Cvijić, A. (1985.): *Rukovođ za zabavište*. Zagreb: HPKZ.
2. Cuvaj, A. (1913.): *Grada za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije i Dalmacije od najstarijih vremena do danas*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, XI, 221-234.
3. Cuvaj, A. (1880.). *Rieč o zabavištih*. Sisak: tiskom A. Fanto-a
4. Lipovac, M. (1985.): *Predškolski odgoj u Hrvatskoj, razvitak mreže predškolskih institucija u razdoblju 1945. do 1980*. Zagreb: Narodne novine; Osijek: i Pedagoški fakultet.
5. Vrbeć, M. (1984.): *Prva karlovačka dječja zabavišta*. Zbornik za povijest školstva i prosvjete, 17, 73-81.
6. Vukelić, v. (1994.): *Tragovi prošlosti (memoari)*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
7. xxx (1873.): *Statistika nastave u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini školske godine 1871.-72*. Zagreb: Dionička tiskara u Zagrebu.
8. xxx (1879.): *Viestnik, Hrvatski učitelj*, 1879., 3, 2, 31.
9. xxx (1882.): *Imamo zabavište na gradske troškove*. Hrvatski učitelj, 6, 19, 304.
10. xxx (1884.): *Naredbe izdane na osnovu školskoga zakona od 14. listopada 1874. do konca 1882*. Zagreb: nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
11. xxx (1930.): *75-godišnjica zagrebačkog Gospojinskog društva i njegova pjestovališta 1855-1930*. Zagreb: Gospojinsko društvo za uzdržavanje pjestovališta u Zagrebu.